

Каравел

перевод

№198

2014-г. 4-го октября

З. Меледонецкая Ташкент

С. КАРАЧЕВДИН ЧЫГАРМАЛАРЫ ЖӨНҮНДӨ

Сыдык Карачевдин "Эриксиз күндөрдө", "Эрик таңында" повесттери, "Теңдик жолунда" пьесасы жана "Эмгек таңында" циклине бириктирилген аз олоқ ырлары менен таанышканда Кыргыз Совет адабиятынын тарихынын эң алгачкы барактарын ачкан жаш жана курч талаптардын бирөөнүн карааны көзгө элестейт.

Сыдык Карачев советтик кыргыз адабиятынын таңында биядин элдин колуна /Октябрдин мөмөсү катары тийген прозалык жактарга алгачкы үлүшүн кошуп, анын мурдагы сабатсыз калктын/ оозундагы жомоктук ыкмасынан реалисттик профессионалдык жазма түрүндө багыт бергендердин бири. Анын "Эриксиз күндөрдө", "Эрик таңында" повесттери 1920-жылдардын аягында, тактап айтканда 1928-1929-жылдары жазылып, учурунда жарык көргөн чыгармалар. Ал эми "Теңдик жолунда" аттуу эки көчүрмө лүү комедиясы да 1928-жылы Кыргызмамбас тарабынан басып чыкты.

Көрсөтүлгөн үч чыгарманын тематикалык жактан үч бири биринин уландысы катарында толуктап, революция доордо ки жана да анын жеңишинин алгачкы жылдарындагы тоо околдукка гы эл турмушунун оорчулугун, бөтөнчө аялдар, көчкүчтү дар теңсиздигин алардын зар-муңун, акырында Саланганына окууга, дем алууга, иштөөгө, эркин жашоого көчүрүлүп, түзүүгө уруп, көз көрбөгөн таалайды бергенин баяндайт.

Чыгармаларында көп учурларда, айрыкча "Эрик таңында" байкал "Теңдик жолунда" идеялык талап туура коюлуп, такшала эл жаш жазуучу көркөм сөз чеберинин аркылы жолунда изденет. Жакшы табылгаларга да, жомоктук үстүртөн д баяндоолорго да дуушар болот. Алдын ала озуруп айта кете турган бир ооз сөз: Сыдык Карачевдин - алгачкы кара сөзчүлөрүбүздүн биринин таңдалган чыгармалары окуучуларды, адабият, маданият

ишмерлеринин өзүнүн тарыхый жана ~~ийик~~ бышып жетилбеген болсо да идеялык-көркөмдүк маңызы менен кызыктырбай койбойт. Биздин окубузча маркумдун булардан сырткары да жазылган, басылган чыгармалары болуусу ыктымал. Аларды табуу, изилдөө милдетин адабиятчыларыбыз моюндарына алууга тийиш.

Колдо бар чыгармаларына айрым-айрым кыскача токтолууну туура деп таптык. Көлөм жагынан чоңурагы ^а "Эриксиз күндөрдө" повести. Бул повесте окуя эки жик боюнча ~~эки~~ ^н өзү^ттөт.

1/ Эл бийлеген, дуванга атагы чыккан Мамырбайга манап / көп жылдар болуштук, бийлик башынан кетпеген / менен Кендирбай ажынын дөөлөтүү, сөөлөттүү тиричилиги.

2/ Кендирбай жн ажынын акыл-эстүү, аң-түстүү кызы Жыпар менен кедей баласы, айылдык мугалим / татарча жаңы тартипте окуп, балдарды тез эле окууга жазууга үйрөтүп элге жаккан / Жунуштун ортосундагы чыныгы адамдык, тең ашыктык мушакаты.

Окуя 1916-жылдагы кыргыз кытайга качкандыгы тополондо 61 жаштагы зулум Мамырбайга зордук менен үчүнчү токолдукка келген Жыпар сүйгөнү Жунушту максатсыз күтүүсү / жигитти аска түбүнө өлтүрүп кетишкен / менен аяктайт.

Таамай сүрөттөөгө, биринчи нече ирээт кайталанганына карабастан кыргыз жеринин татынакай пейзаждарын түзүүгө жумшалган жазуучулук, баамдагыч көз дайыма көрүл, байкал жүргөнүнө карабастан, бул повестте ыкма, сүйлөм түзүү, сөздөрдү ордуна коё билүү жагы чаржайыт, бошоң.

Повесттик ^н негизги кемчилиги — ошол доордун, мезгилдин сүрөтү, эл турмушу бир жактуураак көрсөтүлгөндүгүндө. Манаптык, ажылык, сөөлөт көбүрөөк даңазаланат да, карапайым калың букаралар тиричилиги "мыктылардын" — зулумдардын шаан-

шөкөтүнүн далдоосунда, такыр эле көрсөтүлбөй калган, же өтө үлбүд көрсөтүлүшү эткен. Автор дөөгүрөгөн манап турмуштун баса, коюу боёк сүйкөй, майда-чуйдасына дейре д баяндоо менен окуучулардын кыжырдануусун туудурган деген ойдо болгон чыгаар. Тилекке каршы жазуучу көңүлүнүн көбүн манаптык, ажылык салтанатка, алардын букараларынын эч нааразылыксыз "жыргал" күндөрүнө жумшап, эзилген эл далдоодо калган. Повесть 3-бөлүмгө ылайыкталган. 1-си Мамырбай жана анын шаан-шөкөтү мыкачылыгы, 2-си Кеңдирбай ажы жана анын жорук-жосуну, бүт айыланасы менен "баатырга" /Мамырбайга/ жаса-керүүгү, 3 - акыркы эң кичинекей бөлүкчө Жыпар менен Жунуштун махабаты мунанатты. Жунуш жаңы тартипте /жаңидче/ окуган, сабаттуу мугалим, бүт өлкөдө революциялык кыймыл күчөп жаткан мезгилде окуган зээндүү жаш эч кабарсыз. Чындыгында бул каарман өтө бөлүнүп көрүнгөн, ошол доордун соккон желин искеген, караңгы элге "кандуу жылдардагы" Жапар, "Каныбектеги" Акмат, "Ажал ордундагы" Искендер сыяктуу жаңылыктан кабар берип, Иолук байлаткан жаңынын жарчысы, букаралардын таянчы катарында роль ойноосу керек эмес беле. Тескерисинче бир жолу курчалаа менен полицейскийдин сурагында, экинчи жолу кыз алакачып камакка түшүп чыккан, сабаттуу жаш жигит акырында, сүйгөнү менен жолугуу жерине баратып /Жыпардын муңдашы койчу Жумай менен түзүктөп сүйлөшө албай, кокусунан өлүп тынат.

Жыйынтыктап айтканда бул повесттин идеялык түйүнү шалкы, көркөмдүк деңгээли чейки - жомок ыкмасына таандык ыксыз гүлдүүлүк, жондотуп баяндоолор басымдуулук кылат.

Жазуучунун экинчи повести "Эрик таңында" /жакында "Ала Тоо" журналына да басылды/ жогорку "Эриксиз күндөргө"

караганда көлөм жагынан чакан болгону менен көркөмдүк тигиши чың, арышы кең, көздөгөн максаты ачык, идеялык туйуну бышык.

Жаңы советтик доордо жаңыланган, шаңга бөлөнгөн Ысык-Көл жээги. Андагы курортко өлкөбүздүн ар кайсы бурчунан аркыл кесипке ээ болгон адамдар: көмүрчү, шахтёр, бучкакчы-терици, кагаз бургулоочу ж.б. өз алууга келишип, көл үстүндө сейилдеп, ыр тамаша, күлкү менен өмүр рахатына кубанышат. Мындагы бай-манаптар алынан тайып, кедей-кембагалдар толук бийликти, укукту колдоруна алышкан. Кенжекан кыздын талдыры Жыпардыкындай эмес. Ал да токол болуу торуна чалынаарда комсомол-молодеждор, сасык байдын уу чеңгелинен кутказып, өз таалайын табуу үчүн окууга жибершет.

Мурда үйдө, эскинин каадагын бекем тутуп, солдаттан келген уулун жемеге алган караңгы эле бара - бара сезими козголуп: "Шаардын үстүндө бир жорудай болгон далдайган эме учуп жүрөт, ал эмнеңер?" - деп /32-бет/ кызматчы уулунукуна мейманга барып самолётко таңыркайт да, өзү жооп кайтарат: "Ошонун баары эле окуу менен болгон турбайбы, ээ балам?" Сен көп окудуңбу? Сен да айрылган болуп уча аласыңбы?" - дейт эне. Бул штрихтер аркылуу С.Карачев элдин психологиясындагы өзгөрүүнү чыныгы социалисттик реализмдин талабын туура түшүнүп көрсөтүп олтурат.

Ошол эле караңгы эне повесттин аягында колхозго мүчө болуп кирип, сабатсыздыгын жооп уулуна өз колу менен минтип кат жазат. "Жаш чакта окуп билим ала албадык, эми карылыкка жакын калганда бирдемени билип өлөйүн дедим".

Сыдык Карачевдун жазуучулук ыкмасындагы пейзалист